

JURAJ KRIŽANIĆ – TRAZITELJ MUDROSTI

IVAN GOLUB

(Katolički bogoslovni fakultet,
Zagreb)

UDK 1 (091) Križanić, J.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 14. IX. 1994.

Pozvan da govorim na znanstvenom skupu »Stanje istraživanja povijesti hrvatske filozofije« o Jurju Križaniću, dvojio sam između više tema. Najviše između jedne bibliografske – gdje bih popisao i opisao što je o Križaniću kao filozofu pisano, i jedne – ne znam kako da je nazovem – gdje se sam Križanić sagledava kao mislilac u cjelini. Rekoh sebi – i dr. Ljerki Schiffler-Premec, predsjednici Organizacijskog odbora simpozija – da ono prvo može raditi i onaj tko se počinje baviti Križanićem, a ovo drugo onaj koji je dugo drugovao s Križanićem. Trideset tri godine drugovanja, da ne rekнем prijateljevanja s Križanićem, doprinijelo je da se prijatelji ponešto upoznaju.

Juraj Križanić¹ rođen u Obrhu 1617/1618, poginuo pod Bečom 1683, hrvatski mislilac, djelatnik i stradalac, sluteći skoro kraj rekao je: »Ja sam od svojeg djetinjstva, ostavivši brigu za svako drugo ustrojstvo života, dao se svim srcem jedino na traženje mudrosti, i na ispravljanje, dotjerivanje i usavršavanje našeg iznakaženog, točnije rečeno izgubljenog jezika; i na njegovanje svoga i svenarodnoga uma. I na tome sam bijedan i nesretan čovjek, istrošio sav svoj strasni život.«² Doista, Juraj Križanić je tražilac odnosno tražilački mislilac.

Traženje mudrosti – to je Križanićev izbor. Lice izbora ima i svoje naličje. Lice je odabiranje jednog, a naličje odricanje od drugog. Križanić se odrekao lijepih mogućnosti koje su mu se nudile u domovini i u svijetu. Otklonio je da

¹ Bibliografija Križanićevih djela i radova o Križaniću: A. L. Goljberg and I. Golub, *Bibliography*, u: Juraj Križanić (1618–1683) Russophile and Ecumenic Visionary, ed. Thomas Eekman and Ante Kadić, The Hague, 1976, str. 329–353; Ivan Golub, *Bibliografija o Jurju Križaniću od 1974. do 1979.*, Historijski zbornik 31–32 (1978–1979) 325–329; Ivan Golub, *The Slavic Vision of Juraj Križanić*, Zagreb–Dubrovnik, 1993.

² S. A. Belokurov, *Jurij Križanić v Rossii*, u: Belokurov S. A., Iz duhovnoj žizni moskovskoga obščestva XVII v., Moskva, 1902, str. 261.

bude rektorom Ilirsko-ugarskog kolegija u Bologni u kojemu je još prije četiri godine bio pitomcem; odbio je da ide u dvore Zrinskih; otklonio da ide na dvor Ivana Draškovića, palatina, koji mu je obećavao napredovanje u vidljivoj Crkvi. Pisao je: »Ne idem za častima, ni za promaknućima, ni za nagradama – Non praetendo honores, non promotiones, non praemia.«³ Križanić je s pravom dakle gledajući prevaljen put života rekao da je ostavio brigu za svako drugo ustrojstvo života i dao se jedino na traženje mudrosti.

Njegovo traženje – kako kaže sama riječ *traženje* – jest hod po tragu. Trag pak taj jest aristotelovska filozofija u tomističkoj recepciji, platonistička inspiracija u augustinovskoj tradiciji, ruska mudrost upisana više u rusku dušu nego u rusku knjigu, biblijska poruka u patrističkom tumačenju.

Križanić koji će se nazvati učenikom sv. Ćirila Konstantina Filozofa,⁴ koji će se hvaliti svom zemljaku Rafaelu Levakoviću Croati da posjeduje Ćirilov životopis glagoljicom pisan,⁵ kao da se u izboru mudrosti nadahnuo Konstantinom Filozofom, koji odabra mudrost. Izbor mudrosti pak najtješnje je povezo s odabirom riječi. Sv. Ćiril Konstantin Filozof želi da njegovim radom na jeziku Bog govori slavenskim jezikom. Nadahnuće za takav stav dobio je zacijelo iz posvjedočenog i osvjedočenog čitanja, pače učenja spisa Grgura Nazijanskoga Teologa.⁶ Grgur, teolog-pjesnik nije htio drugo nego da po njemu Bog govori grčkim jezikom.⁷ Križanić će slično, da li zavisno i od Grgura Teologa, koji je nadahnuo Konstantina Filozofa, htjeti svojim radom na jeziku da Bog govori na slavenskom jeziku.⁸ Grgur Teolog, Konstantin Filozof, Juraj (Križanić) Filozof-Teolog – kao filozofi – ljubitelji mudrosti i kao filolozi – ljubitelji riječi, služe svojim jezikom Bogu, kako bi Bog govorio na grčkom, na slavenskom jeziku: neka Bog govori grčki, neka govori slavenski; oni su sluge Riječi.

³ Nav. dj., str. 256.

⁴ Juraj Križanić, *Objasn'enje vividno o pismě slověnskom*, Priredio, uvod napisao i tekst preveo Josip Hamm, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Juraj Križanić – Sabrana djela, knjiga 1, uredio akademik Vladimir Stipetić, Zagreb, 1983, str. 62; Ivan Golub, *La lingua di Križanić: protoslavo, paleoslavo, panslavo, neoslavo*, u: *Orientalia Christiana Periodica, Commentarii de re orientali aetatis christanae sacra et profana*, editi cura et opere Pontificii Instituti Orientalium studiorum 59 (Roma 1993) Fasciculus II, 214–215.

⁵ S. A. Belokurov, *Jurij Križanić v Rossii*, Priloženija, str. 214.

⁶ Tomáš Špidlík, *Costantino Cirillo e Gregorio Nazianzeno*, u: *Homo imago et amicus Dei*, *Miscellanea in honorem Ioannis Golub*, curavit editionem Ratko Perić – Čovjek slika i prijatelj Božji, zbornik u čast Ivana Goluba, priredio Ratko Perić, *Collectanea Croatico-Hieronymiana de Urbe*, Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi Romae, 1991, str. 112–113.

⁷ Tomáš Špidlík, *La Théologie et la poésie selon Grégoire de Nazianze*, u: *Homo imago et amicus Dei*, nav. dj., str. 97–111.

⁸ Ivan Golub, *La lingua di Križanić*, nav. dj., str. 465–482.

Kao tražitelj mudrosti Križanić ide tragom aristotelovske filozofije ponuđene u skolastičkoj posudi tomizma.⁹ Tako Križanić donosi definiciju filozofije stupnjevito. Najprije definira mudrost, zatim znanje i onda filozofiju: »Mudrošću se zove znanje o najvećim i najvišim stvarima...Znanje je poznavanje stvari po uzrocima, i znati znači neku stvar poznavati po uzrocima. Ako tko ne zna uzroka ne zna ni same stvari. Filozofija ili mudroljublje jest grčka i našem jeziku neprimjerena riječ; a pravilno se naški može nazvati ljubav i žudnja za mudrošću; a filozofom se može nazvati ljubitelj mudrosti.«¹⁰ Križanić potom nabraja četiri glavna uzroka u svom sveslavenskom jeziku: tvorni, tvarni, oblikovni i svršni: »Tvorítely, Podbilína, Obliczie i Konèc.«¹¹ I zaključuje: »Iz svega dosad rečenoga proizlazi da filozofirati ili mudrovati nije ništa drugo nego razmišljati i prosuđivati o uzrocima sviju stvari: od čega je, iz čega je, kojim likom i čemu biva ovo i ono.«¹² I smjesta prelazi na praktičnu filozofiju: »Svaki razuman muž mora biti filozof u onim stvarima koje na njega spadaju: napose (to mora biti) političar ili svaki nosilac vlasti. Nosilac vlasti mora doista poznavati mnoge i premnoge uzroke, ako hoće o stvarima pravo suditi. Nitko naime ne sudi pravo o nekoj stvari ako ne zna iz kojega korijena i vrela ona izvire, ili od čega je, iz čega je, kako i na što stvorena.«¹³

Na rubu ovog svojim sveslavenskim jezikom napisanog teksta Križanić je latinski poslije, možda kod ponovnog čitanja za sibirskih izgnaničkih noći, pripisao riječi koje predstavljaju nov pomak: »Jednostavnije govoreći filozofija nije umijeće niti znanost, već radije brižljiva i promišljena razboritost iliti vještina suđenja o svim stvarima – Simplicius loquendo: *filosofia non est ars, neque scientia aliqua; sed est potius diligens et meditata prudentia, siue peritia iudicandi de rebus omnibus*«. ¹⁴ Ovime Križanić kao da pomiče filozofiju na područje kreposti, vrline, imenuje ju naime razboritošću, no reflektiranom razboritošću.

Zbunjuje ponešto nastavak njegove misli: »Filozofija naime uči suditi pravo o svim stvarima te ne zabluditi lako niti se prevariti. Filozof ništa ne zna i sve zna. Ništa ne zna činiti i sve zna suditi, ako je naime savršeni filozof.«¹⁵ Para-

⁹ Ivan Golub, *Pojam filozofije u Jurja Križanića*, u: Bogoslovska smotra 37 (1967) 469–475; Ante Pažanin, *Pojam mudrosti u filozofiji Jurja Križanića*, u: *Zivot i djelo Jurja Križanića*, Zagreb, 1974, str. 7–14.

¹⁰ Jurij Križanić, *Politika*, Podgotovil k pečati V. V. Zelenin, prevod i komentarii A. L. Goljberg, pod redakcij akademika M. N. Tihomirova, Moskva, 1965, str. 104.

¹¹ Nav. dj., str. 104–105.

¹² Nav. dj., str. 105.

¹³ Nav. dj., str. 105–106.

¹⁴ Nav. dj., str. 106.

¹⁵ Nav. mj.

doksalni ovaj iskaz što dolazi nakon pomaka u praktičnu filozofiju zbunjuje jer kreposti su operativne, a Križanić je filozofiju nazvao razboritošću. I sad Križanić veli da filozof ništa ne zna činiti. Križaniću, odgojenu na Bibliji koja ne samo da sadrži paradokse nego se i sama sva ukazuje kao paradoks, ne manjkaju paradoksi.

Križanić kao da žuri k željenom obliku filozofije, ispisuje poglavlje naslovljeno »O političkoj mudrosti«. ¹⁶ Tu veli: »Dno i temelj političke razumnosti ove su dvije riječi: Poznaj samoga sebe i ne vjeruj inorodnicima«. ¹⁷ Zanimljivo da će Križanić upotrijebiti izraz »razumnost« namjesto mudrost, termin bliži razboritosti. U uvodu u svoje životno djelo »Razgovori o vladateljstvu« Križanić donosi isto načelo političke mudrosti: »Svjetovna kraljevska mudrost stoji na ovim dvjema riječima: Poznaj sebe. Ne vjeruj inorodnicima!« ¹⁸

Iščitavši kao priređivač kritičkog izdanja i prevodilac čitavo Križanićevo navedeno djelo mogu reći da je njegova politološko-politička suma »Razgovori o vladateljstvu« u stvari oprimjereno i založeno tumačenje ovih dvaju temelja političke mudrosti, gdje Križanić sad diže glas kao Demosten, sad plače i jauče kao Jeremija (to najčešće, tako da će se sam nazvati Javkanica). Boli ga, ljuti ga nerazumnost sunarodnjaka. Vrlo otvoreno ukazuje na dobre i loše strane slavenske čudi. Najviše se okomljuje na vjerovanje tuđincima. Navodim: »Dopuštamo da nas tuđinci na tisuću načina varaju... Mi primamo u svoje društvo tuđince jer smatramo da iz ljepoličnosti tuđinaca stičemo za sebe mišljenje da smo mi lijepi; dobivamo međutim mišljenje da smo ružni i prezir. Patimo od tudevladstva (xenarhia), da tuđinci nama vladaju... Patimo od pomame za tuđim (xenomania) i od vjerovanja tuđincu (xenopistia), jer se u tuđince pouzdajemo, u njih stavljamo nadu, njima vjerujemo, njima se radujemo i od njih očekujemo obranu. Međutim iskustveno utvrđujemo da su nam oni od kojih očekujemo dobra neprijatelji.« ¹⁹ Ovo je napisao pred 300 godina!

Nego da se vratimo na aristotelovsko-tomistički trag u Križanića. Križanić poznaje Aristotela ne samo školski nego i izravno, ne tek u izvodima nego i u djelima. Nudi svom osloboditelju caru Fedoru Alekseviču da će mu prevesti Aristotelovu *Politiku*. Križanić zna i Platona. Vidi se to iz navoda. Istina je da su u njegovo vrijeme cvali razni Florilegiji koji su predstavljali tematske zbirke izreka mudraca i svetaca. Križanić se očito i njima služio. No on je i dalje mislio.

¹⁶ Nav. dj., str. 108–111.

¹⁷ Nav. dj., str. 108.

¹⁸ Nav. dj., str. 15; Križanić osobito cijeni i citira praktične, politične filozofe Iustusa Lipsiusa i Šimuna Starowolskoga.

¹⁹ *Russkoe gosudarstvo v polovine XVII v.*, Izd. P. A. Bezsonov, sv. II, Moskva, 1859–1860, str. 276; Ivan Golub, *Biografska pozadina Križanićevih djela*, u: *Život i djelo Jurja Križanića*, Zbornik radova, uredio Radovan Pavić, Biblioteka Politička misao 7, Zagreb, 1974, str. 66–76.

Križanić će od tomističkog aristotelizma uzeti višestruku uzročnost. Njome će kao kakvim optičkim pomagalom istraživati zbilju. Čak i onda kada mu svjetlo kojim će se pri tome služiti bude prvotno objava. Tridentiski koncil koji je kao kontroverzist morao dobro poznavati dao mu je zacijelo u tome primjer i poticaj. Govoreći o opravdanju, najteološkijem od svih teoloških sporova s protestantizmom, Koncil upotrebljava višestruku uzročnost. Kazuje što je tvorni, što svršni, što instrumentalni uzrok opravdanja.²⁰

Zanimljivo je da će Križanić dati posebno mjesto misliocu Aureliju Augustinu. Od augustinizma, osobito onog političkog, od samog Augustina Križanić ima smisao za teologiju povijesti.²¹ Sv. Augustin veliki je Križanićevo učitelj u razmišljanjima nad smislom zbivanja i nad hodom čovječanstva kroz vrijeme. Događanje u svojoj minuloj, sadašnjoj i budućoj dionici to je Križanićevo preodabrano područje filozofskog i teološkog razmišljanja.²² Na primjeru Križanićeve teologije povijesti zorno se vidi povezanost tomističkog i augustinovskog razmišljanja.

U djelu »De Providentia Dei«²³ Križanić kroz višestruku uzročnost motri zbivanja. Tvorni uzrok svega što se događa jest Providnost. Svršni uzrok jest – kako je naučio od školske teologije – slava Božja, ali konkretno to je slava Boga koji se utjelovio – Isusa Krista – za što je mogao dobiti nadahnuće od Tridentuskog koncila, ili, još konkretnije, Crkva koju je Bog Isus Krist sebi pri-tjelovio. U djelu pak »Tolkovanie istoričeskikh proročestv«²⁴ Križanić tumači povijest, njen teološki smisao. Podsjeća na Augustina i njegovo učiteljsko djelo o teologiji povijesti »De civitate Dei«. Odstupa od raznih onodobnih tumačenja.

Križanić nije teolog povijesti samo u njenoj minuloj dimenziji nego i u njenoj sadašnjoj i budućoj dionici. Križanić ne razmišlja samo nad poviješću

²⁰ Concilium (oecumenicum XIX) Tridentinum, Sessio VI, 13. Ianuarii 1547, Decretum de iustificatione, Caput 7, u: Henricus Denzinger – Adolfus Schömmetzer, *Enchiridion Symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, editio XXXIII, Barcinone-Friburgi Brisgoviae-Romae-Neo-Eboraci MCMLXV, nr. 1529.

²¹ Uvod u latinsko-hrvatsko izdanje: Aurelije Augustin, *O državi Božjoj – De civitate Dei*, sv. 1, prijevod Tomislav Ladan, Zagreb, 1982; tu se nalaze vrijedne rasprave Agostina Trapè o Augustinovoj teologiji (VII–XCVI), Roberta Russela o Augustinovoj filozofiji (XCVII–CXXXIII) i Sergia Cotta o Augustinovim političkim pogledima (CXXXIXCL) te obimna bibliografija. Dosta je zanimljiva, makar već tri desetljeća stara, knjiga Herberta A. Deanea: *The Political and Social Ideas of St. Augustine*, New York–London, 1963.

²² Ivan Golub, *Križanić's Theology of History*, u: *Synthesis Philosophica*, Zagreb, 1993, vol. 8, fasc. 2: *Croatian Philosophy (II)*, str. 231–253.

²³ *O Promysle. Sočinenie togo že avtora kak i Russkoe gosudarstvo v polovine XVII veka. Fragmenti*. Izd. P. A. Bezsonov, Moskva, 1860.

²⁴ *Sobranie sočinenij Jurija Križaniča*, vyp. 2, u: Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskih, Moskva, 1891, str. 1–124.

nego i djeluje u njoj, nije samo proučavatelj nego i činitelj povijesti, ne čita samo njezin trag nego i utiskuje svoj trag.

Ono što Križanić osobito duguje više Augustinovu nego augustinijan-skom nadahnuću jest da se ljubavlju i prijateljstvom spoznaje i upoznaje dru-goga. »Nikoga se ne upoznaje osim po prijateljstvu – Nemo cognoscitur nisi per amicitiam«. Tu Augustinovu misao nisam doduše našao u Križanićevim djelima kao navod, no nalazim je kao nadahnuće, kao stav. Na naslovnici Križanićeva djela »Sveukupna knjižnica raskolnika – Bibliotheca Schismaticorum Univer-sa« nalazimo iz Biblije posuđene riječi »Veritate et caritate«. ²⁵ U Križanića su istina i ljubav jedna cjelina, jedna spoznajna cjelina. Prijateljstvo nije samo čudoredna vrijednost nego i spoznajna stvarnost.

Križanić je, sam veli, sve činio i čitao što je doprinosilo poznavanju sla-venskoga svijeta. Njegov pristup pak obilježen je ljubavlju, prijateljstvom prema tom svijetu, ali ga to ne priječi da šiba slavenske slabosti. Peter Bezsonov koji je u prošlom stoljeću otkrio Križanića i iščitao njegove rukopise u nedovršenoj Križanićevoj biografiji, koja postoji samo u jednom primjerku u kućnoj biblio-teci Nikite Iljiča Tolstoja u Moskvi, utvrđuje: »Križanićevo srce bilo je ispunjeno najvećom ljubavlju prema Božanstvu; ni koraka, ni retka, ni trenutka bez Boga i misli na njega; 'Nevidljivoga' je on vazda osjećao, nosio i ostavljao preda se kao 'vidljivoga'. Samo iz te ljubavi bilo je moguće crpsti takovu ljubav prema svojem narodu, slavenskom narodu kakvom je plamtio Križanić i kakva je na tlu surove stvarnosti prerastala u romantičku, skoro platonsku ljubav; samo je takvo srce moglo žarko zavoljeti Rusiju sred hladnoće koja je stalno i odasvud nadirala, samo je ono moglo oprostiti Rusima i na oprostaju ni riječju ne spomenuti oprostjenje; samo s takvom 'narodnom' ljubavlju bilo je moguće za-lagati se za čovječanstvo; i čovječanstvo što dalje tim više i više cijenit će plodove te ljubavi u Križanića, kraj svih nacionalnih sukoba i sporova.« ²⁶

Doista, kasnija će vremena potvrditi da je Križanić bio izvrstan poznavalac tadašnje Rusije. Štoviše, i vidjelac njene budućnosti. Ne samo dakle poznavalac činjenica nego i vidjelac budućega. Doista, Hans-Joachim Torke u svojoj knjizi o ruskom društvu i državi 17. stoljeća kao motto uzimlje Križanićeve riječi gdje Križanić veli makar nije prorok, ali predviđa što će se s Rusijom i u Rusiji dogoditi. ²⁷ Možemo reći da je Torkeova knjiga na neki način potvrda Križanićeva predviđanja, da ne kažemo prorokovanja.

²⁵ Ivan Golub, *L'autographe de l'ouvrage de Križanić »Bibliotheca Schismaticorum Universa« des archives de la Congrégation du Saint Office a Rome*, u: *Orientalia Cristiana Periodica*, 39 (1973) fasc. 1, str. 131–161.

²⁶ P. Bezsonov, *Sobranie sočinenij Jurija Križanića*, sv. I., Moskva, 1882, str. 3; Ivan Golub, *Križanić*, Bibliofilska izdanja, Niz Iskoni 3, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987, str. 243–246.

²⁷ Hans Joachim Torke, *Die Staatsbedingte Gesellschaft im Moskauer Reich, Zar und Zemlja in der alrussischen Herrschaftsverfassung (1613–1689)*, Leiden, 1974.

I prijateljski stav prema Rusiji, dobrohotnost prema Slavenima nesumnjivo je razlogom da je Križanić tako dobro poznao slavenski, napose ruski svijet ne samo na razini sadašnjosti i prošlosti nego i na razini budućnosti. Prijateljstvo kao spoznajna vrijednost.²⁸

Slavenska, napose ruska zbilja, knjiška i još više ona življena, utjecala je na Križanićevu filozofiju. On će za Slavene, posebice za Ruse reći: »I ono što je sveti Ciprijan, mučenik govorio poganskim filozofima o kršćanima: mi smo, veli on, filozofi ne riječima, nego stvarima; mi ne propovijedamo knjigama i riječima strpljivost, podnošenje napora, čednost i umjerenost, već to djelima pokazujemo; to ja jamačno mogu reći o nama. Rusi, velim, nisu filozofi riječima, nego stvarima.«²⁹ Kao da je sretao, a možda i jest, ruske starce o kakvima će govoriti Dostojevski; kakvih ima i u mojoj Podravini. Ljudi jednostavni, a izuzetno zrela suda i visoke savjesnosti.

Ipak, Križanićev spomenuti iskaz o slavenskoj, da tako reknemo, urođenoj filozofičnosti, kao da je u proturječju s njegovom osudom glavinjanja Rusa između staroga i novoga, sve zbog manjka razboritosti.³⁰ A filozofija, zabilježio je Križanić, jest »briljivna i promišljena razboritost – dilegens ac meditata prudentia.«³¹ Mislim da se ne radi o proturječju. U Rusa i u Slavena uopće ima dovoljno filozofa – mudraca činom, stvarima, a ima dakako i onih kojima razbor nije svojstven.

Postavlja se pitanje je li Križanić filozof politik i je li poetik? Odgovor je na prvo pitanje nesporan. A na drugo? Možda na nj odgovora više od Križanićevih pjesama ovaj njegov zapis: »Filozofija gotovo i nije drugo nego udivljenje nad

²⁸ U vezi s prijateljstvom kao spoznajnom vrijednošću neka bude spomenuta jedna zanimljiva pojedinost. Tiče se proučavanja Jurja Križanića. Uz Petra Bezsonova dvojica koja su mnogo doprinijela poznavanju Jurja Križanića nesumnjivo su Sergej Belokurov i Vatroslav Jagić. Prvi pristupa Križaniću s razdaljenjem, drugi ne krije naklonost prema hrvatskom stradalniku (Vatroslav Jagić, *Život i rad Jurja Križanića*, Zagreb, 1917). Na kraju stoljeća na početku kojeg su ova dvojica izašla sa svojim djelima o Križaniću možemo reći: što se tiče shvaćanja Križanića Belokurovljeva stroga udaljenost i sama nepristranost rodila je neshvaćanjem Križanića; vrijede izvori što ih je objavio Belokurov ali ne i prosudba Križanića. Jagićeva empatija ili suživljenost s Križanićem dala je učiteljsko djelo i iznijela slutnje koje kasnija istraživanja i pronalaženja novih vrela najčešće potvrđuju. I tako su Križanića, koji je prijateljskim pristupom slavenskom, napose ruskom svijetu, taj svijet najbolje upoznao, najbolje upoznali oni koji su mu prijateljski prišli pri izučavanju i cjelovito ga shvatili.

²⁹ L. M. Morduhovič, *Iz rukopisnoga nasljedstva Ju. Križanića*, u: *Istoričeskij Arhiv*, 26 (1958) 162.

³⁰ *Russkoe gosudarstvo v polovine XVII v.*, sv. II, str. 172–175.

³¹ Juraj Križanić, *Politika*, str. 106. Na drugom mjestu u obliku razgovora između Borisa i Vukasina Križanić krijući se očito pod imenom Vukasina govori o filozofiji: »Filosofiam [!] varii varie definiunt. Aliqui dixerunt. Filosofia [!] est maximarum et excellentissimarum rerum scientia. Alii dixerunt: Filosofia [!] est mortis meditatio. Alii aliter. Mihi autem illa scientia [sententia?] prae aliis placet, quae dicit: Filosofia [!] est peritia recte iudicandi de rebus omnibus. Hoc est, filosofia [!] non est ars ulla mirabilis de rebus obscuris ad efficiendum aliquod opus materiale: sed est diligens quaedam artificiosa et ordinata rerum consideratio...« (Morduhovič, *Iz rukopisnoga nasljedstva Ju. Križanića*, str. 159).

Božjim djelima ili divljenje nad svijetom. Ljudi smatraju da su mudri, a nisu. Ljudska se mudrost svršava u divljenju. Divljenje je pak znak neznanja. Onim se stvarima, naime, običavamo diviti kojima ne poznajemo uzroke. A gdje znamo uzroke, ne čudimo se. Tko dakle svlada svu filozofiju i sve znanosti, nije dosegnuo kraj znanja, već je došao do kraja svog intelekta te priznaje njegovu nemoć. Na čovjeka se odnosi ona riječ Svetoga pisma: Kad završi čovjek tada počinje.«³²

Nije manje filozofska nego što je poetska riječ Antuna Branka Šimića: »Pjesnici su čuđenje u svijetu«. Križanić je čuđenjem većma nego svojim stihovima poetik. Najviše je pjesnik u djelima gdje se najviše čudio, pa i snebivao, iščudavao. Tako u djelu »Obličjenje na Soloveckuju čelobytnu«, najljepšem, književno gledano, Križanićevo djelu.³³

Križanić čeka svog filozofskog barda, koji će provjeriti sve Križanićeve izvore, utvrditi aktivne i pasivne utjecaje, sazdati sintezu. Led je probijen i put utrt. U Križanićevo naime glavnom djelu »Razgovori o vladateljstvu« utvrdio sam njegove filozofske izvore, provjerio navode, ukazao na utjecaje – sve u sklopu tumačenja samog djela kojeg kritičko izdanje priređujem, no unatoč davnim najavama još nije dovršeno. Filozofsko i teološko razmišljanje o smislu zbivanja, razlogu hoda čovječanstva kroz vrijeme, usmjerenosti povijesti – o čemu sam u više navrata pisao³⁴ – predstavlja okosnicu Križanićeve misaonosti i vršak njegova razmišljanja.

Juraj Križanić kao tražitelj mudrosti ne ide samo tragom drugih nego utiskuje i svoj trag. Njega uopće zanima hod, da ne rekнем hodočašće čovječanstva kroz vrijeme. On je nadasve filozof i teolog povijesti. Povijest za nj nije groblje činjenica. Niti su događanja u svojoj minuloj, sadašnjoj i budućoj dimenziji, tragovi (da ostanemo na slici traga) izdvojeni, posuti, otocima nalični. Križanić ih povezuje smislom. Izgradio je na filozofskoj osnovi, zapravo istkao nitima filozofije i vlaknima teologije tkivo osebujne koncepcije zbivanja. Mogli bismo je nazvati političkom teologijom ili teološkom politikom, ekleziološkim providencijalizmom ili providencijalističkom ekleziologijom, eklezijalnim inkarnacionizmom ili eklezijalnim kristocentrizmom...Križanić je utisnuo neizbrisiv trag koji je istina zamela sibirski pustara, ali ne i zatrla.

³² V. Valjdenberg, *Gosudarstvenija idei Križanića*, Petrograd, 1912, str. 41.

³³ *Sobranie sočinjenij Jurija Križanića*, sv. III, u: Čtenija v Imperatorskom obščestve istorii i drevnostej rossijskih, Moskva, 1893, str. 1–167.

³⁴ Ivan Golub, *Križanićevo teološko poimanje zbivanja*, u: Život i djelo Jurja Križanića, Zagreb, 1974, str. 105–129; Ivan Golub, *Križanić théologien. Sa conception ecclésiologique des événements et de l'histoire*, u: Eekamn – Kadić, Juraj Križanić (1618–1683) Russophile and Ecumenic Visionary, nav. dj., str. 165–179; Ivan Golub, *Križanićeve koncepcija povijesti*, u: Radovi o životu i djelu Jurja Križanića, JAZU, sv. IV, Zagreb, 1986, str. 1–21; Ivan Golub, *Križanić's Theology of History*, u: *Synthesis Philosophica 16: Croatian Philosophy II*, Zagreb, 1993, str. 231–253.

Na koncu života Juraj Križanić stupa u dominikanski red i uzimlje si redovničko ime Augustin. Ogrnut dominikanskim plaštem, kakvim je bio ogrnut i Toma Akvinski, i nazvavši se Augustinom, Juraj Augustin Križanić označio je – poput starozavjetnih proroka koji su znakovnom gestom iskazivali zbilju – sebe kao mislioca: izvana aristotelovski tomist, iznutra augustinski duh, obličjem skolastik, duhom patrist, združitelj filozofije i teologije u razlikovnu, ali ne i razdijeljenu cjelinu, a čitavim bićem tražitelj mudrosti, ljudske i božanske, osobito mudrosti jezika, strastveni i stradalački tražitelj, kako veli njegova riječ »strastni«: »Ja bo od detinstva svoego, ostavivši pečali o svakom inom žitja ustrojenju, udalsja esm vsim sercem na edino mudrostno iskanje: i na našego skaženoga, a pravle zgublenoga jazika izpravljanje, svitlanje i soveršanje: i na svoego i vsenarodnoga uma okrašanje. I na tom esm bedny i nesrečny človek ves svoj strastny život iztrošil«.³⁵

Zagreb, 12. rujna 1994. na 311. godišnjicu pogibije Jurja Augustina Križanića. *Tempore belli.*

JURAJ KRIŽANIĆ – TRAZITELJ MUDROSTI

Sažetak

Juraj Križanić (1618-1683), hrvatski mislilac, djelatnik i stradalac, sluteći kraj rekao je kako je sav svoj bijedni i nesretni život istrošio na traženje mudrosti i ispravljanje jezika. Doista, Križanić je tražilac odnosno tražilački mislilac. Njegovo traženje pak – kako kazuje sama riječ 'traženje' – jest hod po tragu. Trag pak taj jest aristotelovska filozofija u tomističkoj recepciji, platonistička inspiracija u augustinovskoj tradiciji, ruska mudrost upisana više u rusku psihu nego u rusku knjigu, biblijska poruka u patrističkoj interpretaciji.

Križanić ne ide samo tragom drugih, nego utiskuje i svoj trag. Njega uopće zanima smisao hoda čovječanstva kroz vrijeme. On je nadasve filozof i teolog povijesti. Povijest za nj nije groblje činjenica. Niti su događanja – u svojoj minuloj, sadašnjoj i budućoj dimenziji – tragovi (da ostanemo na slici traga) izdvojeni, posuti, otocima nalični. Križanić ih povezuje smislom. Izgradio je na filozofskoj osnovi, zapravo istkao na nitima filozofije i na vlaknima teologije tkivo osebujne koncepcije zbivanja. Utisnuo je neizbrisiv trag koji je istina zamela sibirski pustara, ali ne i zatrla.

Na koncu života Juraj Križanić stupa u dominikanski red i uzimlje si kao redovničko ime fra Augustin. Ogrnut dominikanskim plaštem i nazvan Augustinovima imenom Križanić, Juraj Augustin Križanić, označio je – poput starozavjetnih proroka koji su znakovnom gestom iskazivali zbilju – sebe kao mislioca: izvana aristotelovski tomist, iznutra augustinski

³⁵ S. A. Belokurov, *Jurij Križanić v Rossii*, in: Belokurov, *Iz duhovnoj žizni moskovskogo obščestva*, str. 261.

duh, obličjem skolastik, dušom patrist. A čitavim bićem tražitelj mudrosti, osobito mudrosti jezika. Strastveni i stvaralački tražitelj, kako veli njegova riječ »strastni«; »Od djetinjstva svojega dao sam se jedino na traženje mudrosti i na ispravljanje našeg iznakaženog jezika i na to sam istrošio sav svoj strastni život.« Strastveni i stradalački život.

JURAJ KRIŽANIĆ – A SEARCHER FOR WISDOM

Summary

Juraj Križanić (1618–1683), a Croatian thinker, toiler and a sufferer, anticipating his death, said that he had spent all of his miserable and happless life searching for wisdom and correcting language. Križanić was truly a searcher, i. e. a searching thinker. His search followed the path of Aristotelian philosophy in Thomistic reception, a Platonic inspiration in Augustinian tradition, a Russian wisdom recorded in the Russian psyche rather than in Russian books, a Biblical message in patristic interpretation.

Križanić did not merely follow the trails of others, he also set his own one. He was interested in the meaning of the walk of mankind through time. He was above all a philosopher and a theologian of history. For him history was never a fact cemetery; neither were events – in their past, present and future dimensions – isolated, hidden, island-like trails. Križanić connected them by meaning. He built the tissue of a peculiar conception of events on a philosophical basis; he actually wove it from the threads of philosophy and the fibers of theology. He left an inerasable trail that was, to be true, hidden, but not destroyed by the Siberian wasteland.

Near the end of his life, Križanić joined the Dominican order and adopted Brother Augustine for his monastic name. Wrapped in Dominican cloak and named after Augustine, Juraj Augustin Križanić – like the Old Testament prophets who expressed reality through a significative gesture – marked himself as a thinker: Aristotelian Thomist on the outside, Augustinian spirit on the inside, scholastic by form, patristic by soul. Entirely devoted to the search for wisdom, especially for the wisdom of the language, Križanić was a passionate and creative searcher, as expressed by his word »impassioned«: »Ever since my childhood my only task has been the search for wisdom and correction of our disfigured language and that is what I spent all of my impassioned life on.« A life of passion and suffering.